

,, ret provinciam vastare, ita ut pedetentim qui favorabi-
 ,, les ab inno fuerant, esse inciperent odiosi. Hunc sibi
 ,, novissimum belli actum minime negligendum ratus Cæ-
 ,, sar, eo raptim proficiscitur. Duo in hoc iter vix audi-
 ,, tu credibilia inciderunt. Nam etiam ab urbe Romana
 ,, in Hispaniam ulteriorem immensum terræ spatium e-
 ,, mensus, iv. et xx. die pervenit: viatori, ne dicam exer-
 ,, citui, celeritas optanda. Magnum: hoc quod sequitur,
 ,, majus. Horum siquidem tam paucorum spatio dierum,
 ,, tam multas inter curas, poema scripsit, quod in-
 ,, scripsi Iter; quod illud scilicet in itinere edidisset.
 ,, Sic Pierides armis inserere, etiam nunquam otiosus
 ,, esse didicerat. Primo Cæsaris in Hispaniam adventu
 ,, civitatum motus ingens fuit, undique legati ad eum,
 ,, undique transfugæ. Jam enim Pompejani juvenes si-
 ,, ve in odium, sive in tædium verti cœperant: etiam
 ,, ut nulla esse in eis culpa. Mos est tamen antiquus
 ,, populorum sperare novos dominos, novas res optare.
 ,, Et jam famæ Cæsaris haud immerito super omnes ex-
 ,, creverat, et universi homines ejus splendore caperen-
 ,, tur, cuperentque coram cernere, quem usque adeo
 ,, mirabilem audiebant. In hoc principio ipso maris in-
 ,, ostio, ubi Oceanus terris illabitur, etiam Mediterra-
 ,, neum hoc pelagus nostrum parit, inter legatos invi-
 ,, cem partium hinc Didium, illinc Varum, et am-
 ,, bobus cum ipsa tempestate certatum est. Nec minus
 ,, a ventis, et fluctibus, quam ab hostibus, periculi,
 ,, atque horroris, dum et hic hostes sævirent, et il-
 ,, lius sævitiam, rabiemque hominum maria coercerent,
 ,, utraque classe bello simul, et naufragio laborante,
 ,, duæ partes, duo maria, duplex furor, duæ elemen-
 ,, torum, atque hominum procellæ. Per hos dies a
 ,, Cæsarianis duo pedites capti sunt, qui se servos dice-
 ,, rent. Non licuit in his Cæsari suam consuetudinem
 ,, servare. Antequam ad eum deducerentur, quod a Cæ-
 ,, sariano exercitu transfugissent, recogniti etiam a mi-
 ,, litibus interfecti sunt. Et tabelliones capti, qui ad
 ,, Pompejum Corduba mittebantur, etiam præcis illico
 ,, manibus sunt remissi. Similiter speculator Pompeja-
 ,, nus captus, atque occisus est. Credo ego iratos bello

,, milites, et Imperatoris sui morum conscios, atque cle-
 ,, mentia, hoc remedii genus excogitasse, ne quis fa-
 ,, ciam ejus videret, ut sic nullus evaderet. Cordubam
 ,, Pompeji tenebant, Cæsar obsidebat. Illis tamen ab-
 ,, sentibus, multis ibi etiam magnis præliis decertatum
 ,, est. Cunque die quodam ferro, et flammis solito
 ,, etiam gravius pugnaretur, oppidani ira in furorem
 ,, versa hospites, qui securi secum jure veteris hospi-
 ,, tii morabantur, inspectante Cæsaris exercitu, jugu-
 ,, latos e muris præcipitare, quasi crudelitate, non vir-
 ,, tute victoria quæreretur, inceperant. Spectaculum mi-
 ,, serum, atque horrendum. Qua re ex gemitu morientium
 ,, audita, unus, qui ad tutelam muri sub terram in cu-
 ,, niculo erat, exclamavit: Tetrum scelus, et immane
 ,, flagitium, nullaque non barbarie detestandum commi-
 ,, sistis absque ulla causa. Nihil enim mali mereban-
 ,, tur, qui nihil mali fecerant; qui ad vos, vestrasque
 ,, se aras, et focos infausta fiducia contulissent. Jus ho-
 ,, spitii sanctum gentibus soli vos spreveratis, atque uti-
 ,, nam sprevisse sufficeret. Inhumano illud scelere vio-
 ,, lastis. Multa quoque in hanc sententiam dixit, quo-
 ,, rum verecundia repressi cives ab hospitum cædibus
 ,, se continerunt. Sic interdum unius boni viri multos
 ,, inter malos valuit oratio; etiam inter hostes, etiam
 ,, suum honorem virtus invenit. Ea res relatu transfu-
 ,, gæ in exercitu primum Cæsaris innotuit. Die pro-
 ,, ximo Tullius quidam cum Catone quodam Lusitano
 ,, legatus ex oppido ad Cæsarem venit. Hujus prima
 ,, pars orationis fuit optare, ut suus potius felicitate,
 ,, quam illius miseria præstitisset. Finis autem fuit,
 ,, se a Pompejo desertos, victos a Cæsare, se, et op-
 ,, pidum dedere, atque orare, ut clementiam, quam
 ,, victis gentibus præbuisset, suis civibus non negaret.
 ,, Multa præter hæc locutus est, quæ scriptorum vi-
 ,, tio confusa vix intelligi possunt. Unum illud intelli-
 ,, gitur, quod multis ultro, citroque dictis tunc deditio
 ,, non processit. Crescebat, ut fit, in dies obsidio, nec
 ,, Pompejus expectatam opem aut ferebat, aut mittebat
 ,, obsessis. Quin etiam pro concione dixisse ferebatur,
 ,, ut quoniam eis auxilio adesse non posse, ipse noctu

„ etiam beneficio tenebrarum e conspectu hostium eva-
 „ derent. Quod cum diceret, unum ex astantibus, re-
 „ spondisse, ut pugnae potius, quam fugae signum daret;
 „ cumque qui id dixisset, quasi duci ignaviam expro-
 „ brasse, neci datum. Haec quoque res ex profugis a-
 „ gnita, intus quoque in oppido angustiae, ita necesse
 „ est, crescebant. Matrona e muro desiliens, dixit se
 „ cum ancilla sua statuisse transfugere; illam, forte
 „ cognito proposito, jugulatam: se fuga praecipiti eva-
 „ sisse. Tabellae quoque e muris projectae sunt inventae,
 „ in quibus sic ad literam scriptum erat: C. Munatitius
 „ Caesari: si mihi vitam tribuis, quoniam a Cn. Pom-
 „ pejo sum desertus, qualem me illi praestiti, tali vir-
 „ tute, etiam constantia futurum me in te praestabo.
 „ Simul et legati, qui prius venerant, ad Caesarem re-
 „ dierunt. Eorum oratio simplex fuit, et aperta, et
 „ brevis. Si eis vitam largiretur, se die proximo oppi-
 „ dum dedituros. Quibus Caesar hoc unum breve re-
 „ spondit: Caesar sum, fidem praestabo. Sic effectum
 „ est, ut ante diem xi. Kalend. Martii oppido potire-
 „ tur. Id cum a Pompejo cognitum est, deposita spe,
 „ curaque Cordubae defendendae, castrisque motis,
 „ abscessit, ac Ucubim oppidum petiit. Ibique convo-
 „ catis, quos sibi fidos arbitrabatur, imperavit, ut
 „ summo studio perquirerent, qui ad eum, quive ad
 „ Caesarem proni essent. Quod cum ad se relatum es-
 „ set, lxiv. ex his, qui faventes Caesaris victoriae di-
 „ cebantur, quasi Caesarem amare ingens crimen esset,
 „ securi ictos occidit. Reliquos intra oppidum inclu-
 „ sit, * equitibus cxx. reclusis custodiis ad Caesarem
 „ transfugerunt. Multa praeterea ab ipsis Pompejanis
 „ per eosdem dies crudeliter gesta sunt, ceu praesagien-
 „ tibus fati diem sibi instare, et (qui mos ferus est quo-
 „ rumdam) inferias sibi praemittere aliena caede quaer-
 „ rentibus. Pompejus hoc tempore magnanimitatem
 „ suam, etiam metum Caesaris simulabat. Inventae sunt
 „ literae ejus continentis: Caesarem non audere in cam-
 „ pum copias educere, suis tironibus diffidentibus; qui
 „ si copiam aequis in locis aliquando faceret, se rem
 „ omnium opinione celerius confecturum; idque se ex-

„ spectare, etiam sperare. Ibat praeterea Hispanias am-
 „ biendo, ut ipse dicebat, civitates suarum partium
 „ conservando. Itaque Hispalim venit, contraque ur-
 „ bem in oliveto castra posuit. Inde alias, atque alias
 „ adiit. Ad extremum Mundae substitit, quam supre-
 „ mis cladibus ejus fortuna delegerat. Eo et Caesar ve-
 „ nit, contraque Pompejum castra metatus est. Pom-
 „ pejus Fausto scripserat, qui, quantum datur intelligi,
 „ intra oppidum erat, Caesarem mediam in vallem nolle
 „ descendere, quod exercitus sui magna pars tironum
 „ esset. Quae literae miris modis oppidanorum animos
 „ attollebant. Cupide enim spes arripiunt omnes mor-
 „ tales; etiam ea sibi fingunt animis, quae nec esse, nec
 „ fieri posse cognoscunt. Tam dulce est non dicam spera-
 „ re, sed cogitare, quae delectant. Quod enim impossi-
 „ bilia sperentur, non intelligo. Cogitari autem possunt om-
 „ nia. Dum se sic Pompejus, sic alios solaretur, et in-
 „ genti, quantum arbitror, sollicitudine agitatus, ma-
 „ gna parte noctis instructis staret aciebus: Caesar, ne-
 „ scio quonam iter acturus, castris egrediebatur. Cui
 „ cum status hostium nuntiatus esset, constitit, con-
 „ stituitque aciem. Concursum est magnis hinc inde
 „ clamoribus, sed majoribus animis, ineffabilibus o-
 „ diis, atque immensis, pugnatumque acriter, ac perti-
 „ naciter, et (quod pene pudendum dixeris humana
 „ fragilitatis indicium) nusquam Caesari aut cum hosti-
 „ bus, aut cum civibus tam anceps eventus, extremove
 „ periculo propius res fuit: Usque adeo ut (sicut ele-
 „ gantissime ait Florus) plane videretur nescio quid de-
 „ liberare fortuna: etiam quid aliud rear, nisi, an a-
 „ micum suum usque in finem rara etiam sibi prorsus
 „ insolita fide comitaretur, an eo extremo jam calle de-
 „ sereret, ad alium transiret? Tantaque haec fortunae
 „ declinatio, tam diuturna, ut inter moras praelii, neu-
 „ tram in partem inclinante victoria, cum jam vete-
 „ rana illa militum manus tot probata victoriis (Ca-
 „ saris oculis insuetum dedecus) sensim retrofugeret,
 „ nec quominus palam fugeret, tam virtute, quam pu-
 „ dore teneretur (quod nunquam ante illum diem fece-
 „ rat) dubitare Caesar coeperit, atque diffidere, etiam

„ solito mestior ante aciem stare, ita tamen ut nihil
 „ idem de solita imperatoria virtute remitteret: imo
 „ equo desiliens, et furenti simillimus, primam pedi-
 „ tum in aciem evolaret, clamans, increpans, obse-
 „ crans, atque exhortans, nec tamen voce, et oculis,
 „ sed manu, et pectore fugam sistens, etiam fugere in-
 „ cipientes in prælium vi retorquens. Tanta denique
 „ trepidatio lucis illius fuit, tamque diu ambiguus pu-
 „ gnæ finis, ut cogitasse Cæsarem de extremis, scripto-
 „ rum plurimi tradiderint; et eo vultu fuisse, quasi
 „ jam mortem sibi consciscere cogitaret. Quamquam
 „ apud eos, qui prælio interfuerunt, nulla penitus rei
 „ hujus est mentio. Et est sane difficile non tantum ab-
 „ sentibus, sed præsentibus, definire quid quisque se-
 „ cum cogitet, ego autem haud difficile ad credendum
 „ ducat, quod si de victoria Cæsar timuit, simul et
 „ de morte cogitavit. Quando enim, quove animo uni
 „ adolescenti terga vertisset is, qui patrem ejus talem
 „ virum, qui tot Reges, qui tot populos, tot duces,
 „ non urbium modo, sed regionum, toties terga sibi ver-
 „ tere coegisset? Utique igitur si vinci timuit, mori o-
 „ ptavit, vincere solitus, non vinci. Sed an vinci timuerit,
 „ quis novit? Dicunt tamen etiam, quidam etiam pro
 „ comperto afferunt. Tamdiu hæc rerum ambiguitas du-
 „ ravit, donec quinque cohortes hostium a Labieno ca-
 „ stris laborantibus directæ, mediamque per aciem pro-
 „ perantes fugæ speciem prætenderunt. O, fortuna in
 „ omni re, ut creditur, potens, sed in bello potentis-
 „ sima! Siquidem Cæsar sive illas vere fugere arbitra-
 „ tus, sibi credulitatem simulans ducum sagacissimus,
 „ veluti in perfugas impetum fecit, animosque etiam
 „ suis addidit, ut fugeré hostes rati sequerentur, etiam
 „ hostibus demisit, ut, dum suos fugere arbitrabantur,
 „ fugerent. Ita Labienus Cæsaris deseritor, ac transfu-
 „ ga, sui que pristini ducis hostibus inexorabilis, cui
 „ parare perniciem quærebat, victoriâ insperatam pe-
 „ perit. Eo enim prælio et ipse concedit, unaque se-
 „ cum Actius Varus, et cum eis xxx. millia hominum
 „ cecidere. Concidissent plures, nisi tam proximum ur-
 „ bis profugium fuisset. De victoribus ad tria millia

„ hominum cæsi, plures saucii equitum, ac peditum.
 „ Itaque cum Cæsar muris obsidionem admovisset, ag-
 „ ger flebilis, etiam horrendus de cadaveribus fa-
 „ ctus est, per quem ad oppugnationem urbis ascen-
 „ deretur, quæ telis, ac mucronibus velut calce com-
 „ pacta invicem cohærebant; muri que officium mini-
 „ strabant. Ite nunc miseri, et civilibus bellis incumbi-
 „ te, dumque aliis invidetis, vos ipsos opprimite. Ecce
 „ de vestris cadaveribus superstites oppugnantur. An
 „ aliud petitis? an quidquam furoribus etiam nunc ve-
 „ stris deest? An vult aliud Labienus tam fervidus in-
 „ sultator? Et alii cecidere tuis instigatibus, Labiene,
 „ et tu miser cum aliis cadaver unicum jaces: quamvis
 „ et tibi etiam, Vare, sepulcra facta reperiam. Et quo-
 „ niam tuis in eo statu vacasse non arbitror, æstimo
 „ illa Cæsaræ (tibi prorsus indebitæ) fuisse clemen-
 „ tiæ, satisque auguror, si sic est, te obstinato, ut
 „ eras, animo inhumatum abjici maluisse. Cneus qui-
 „ dem Pompejus et humero, et lævo crure saucio in-
 „ ter medias cædes prælio pulsus excessit. Hunc in-
 „ lectica, quod nec equo, nec vehiculo uti posset, ne-
 „ morosa avia penetrantem fuga humili, et occulta, at-
 „ que in speluncis latitantem, Cæsonius Cæsaris lega-
 „ tus resistantem adhuc, etiam miseræ spei reliquias
 „ refoventem, assequutus ad Lauronem (id est loco no-
 „ men) obruncat. Caput ad Cæsarem refertur, tali-
 „ bus assuetum muneribus non gaudentem. Hujus ger-
 „ manum Sextum Pompejum in Celtiberia abscondisse
 „ fortunam tradunt, ne quando scilicet deessent bellis
 „ civilibus alimenta. Munda post prælium expugnata
 „ quidem a Cæsare, sed ingenti prius sanguinis perfu-
 „ sa diluvio. Per eosdem dies oppugnata rursus Cordu-
 „ ba: quæ qualiter defecisset, non invenio. Magni ibi
 „ motus, ingens in civitate dissensio, parte una ad Cæ-
 „ sarem, altera in contrarium inclinante; cumque es-
 „ set ad arma discursum, vicit pars, quæ Cæsarem co-
 „ lebat, sibi que oppidum cessit. De parte adversa duo
 „ et viginti millia cecidere; quamvis magnæ urbi ci-
 „ vibus insigni strages. Cæsar Hispali digressus Idibus
 „ Aprilis, Gades petit: inde rursus Hispalim rediit,

„ ut Hispanas res, velut ultima voluntate, disponeret;
 „ quo reversurus amplius non erat. Ibi vero concione
 „ advocata, beneficia sua in eam urbem commemora-
 „ vit et antiqua, et nova. In fine eos arguit, tanquam
 „ mala pro bonis omni tempore reddidissent, in pace
 „ seditiosi, in bello autem ignavi: Quod Cneus Pom-
 „ pejus adolescens, eorum fretus auxilio, cæsis civi-
 „ bus agros, et viciniam vastasset; etiam illic contra
 „ se, fasces, etiam imperium suscepisset; imo vero con-
 „ tra populum Romanum, cujus ipse regimen teneret.
 „ Quid enim? Crederentne forsitan Hispalenses, Ro-
 „ manos vincere, quod eorum provinciam populati es-
 „ sent? An extincto Cæsare, qui mortalis esset, non
 „ sentirent Romanum populum immortalem; et in præ-
 „ sens decem habere legiones, quæ non tantum Hi-
 „ spalensibus resistere, sed cælum ipsum diruere sint
 „ potentes? Quo in verbo non solum illa inest altitu-
 „ do, quæ omnibus patet; sed illa etiam occultior,
 „ quod in recensendis viribus Romanis non omnes, sed
 „ suas tantum dinumerat legiones, quasi reliquas nul-
 „ lius pretii, et ne memoria quidem dignas censeat.
 „ Multa hic historiæ in loco scripta, scriptorum vitio
 „ confusa, prætereo, ad finem properans. Hic ergo
 „ bellorum civilium finis.

C. JULII CÆSARIS

FRAGMENTA.

EX LIBRIS EPISTOLARUM

AD M. T. CICERONEM.

Cæs. Imper. S. D. Ciceroni Imper.

Quam Furnium nostrum tantum vidissem, ne-
 que loqui, neque audire me commode potuisset: cum
 properarem, atque essem in itinere, præmissis jam le-
 gionibus, præterire tamen non potui, quin et scriberem
 ad te, et illum mitterem, gratiasque agerem: etsi hoc
 officium et feci sæpe, et sæpius mihi facturus videor: ita
 de me mereris: in primis a te peto, quoniam confido,
 me celeriter ad Urbem venturum, ut te ibi videam, ut
 tuo consilio, gratia, dignitate, ope omnium rerum uti
 possim, ad propositum revertar: festinationi meæ, bre-
 vitatique literarum ignosces: reliqua ex Furnio cogno-
 sces. Vale. *Ex Cic. l. 9. epist. ad Attic. epist. 5.*

Cæsar Imper. Ciceroni Imper. S. D.

Recte auguraris de me (bene enim tibi cognitus
 sum) nihil a me abesse longius crudelitate, atque ego
 cum ex ipsa re magnam capio voluptatem, tum meum
 factum probari abs te, triumpho, et gaudeo: ne-
 que illud me movet, quod ii, qui a me dimissi sunt,
 discessisse dicuntur, ut mihi rursus bellum inferrent:
 nihil enim malo, quam et me mei similem esse, et
 illos sui. Tu velim mihi ad urbem præsto sis ut tuis
 consiliis, atque opibus, ut consuevi, in omnibus re-

bus utar. Dolabella tuo nihil mihi scito esse jucundius: hanc adeo habeo gratiam illi, neque enim aliter facere potui: tanta ejus humanitas, is sensus, ea in me est benevolentia. Vale. *Ex Cic. l. 10. ad Attic. epist. 9.*

Cæsar Imper. Ciceroni Imp. S. D.

Etsi te nihil temere, nihil imprudenter facturum judicarem, tamen permotus hominum fama, scribendum ad te existimavi, et pro nostra benevolentia petendum, ne quo progredieris inclinata jam re, qua integra etiam progrediendum tibi non existimasses; namque et amicitiae graviolem injuriam feceris, et tibi minus commode consulueris, si non fortunæ obsecutus videbere: omnia enim secundissima nobis, adversissima illis accidisse videntur; nec causam secutus; (eadem enim tum fuit, cum ab eorum consiliis abesse judicasti) sed meum aliquod factum condemnasse; quo mihi gravius abs te nihil accidere potest: quod ne facias, pro jure nostræ amicitiae a te peto. Postremo, quid viro bono, et quieto, et bono civi magis convenit, quem abesse a civilibus controversiis? quod nonnulli cum probarent, periculi causa sequi non poterunt, tu, explorato et vitæ meæ testimonio, et amicitiae judicio, neque tutius, neque honestius reperies quidquam, quam ab omni contentione abesse: xv. Kal. Maji ex itinere. Vale. *Ex Cic. libr. 10. ep. ad Attic. epist. 9.*

M. Furium, quem mihi commendas, vel regem Galliae faciam, vel Leptæ legatum: si vis tu, ad me alium mitte, quem ornem. *Ex Cic. libr. 7. epist. ad Fam. epist. 5. ad Cæsar.*

Neque pro cauto, ac diligente se castris continuit. *Ex Charis. l. 1.*

Quid quæris, quid Cæsar ad me scripserit? quod sæpe, gratissimum sibi esse, quod quierim: oratque, in eo ut perseverem. *Ex Cic. libr. 8. epist. ad Attic. epist. 11.*

De tribunatu quod scribis, ego vero nominatim petivi Curtio, et mihi ipse Cæsar nominatim Curtio pa-

ratum esse rescripsit. *Ex Cic. libr. 3. epist. ad Quinct. Fratr. epist. 1.*

Quod quidem propemodum videor ex Cæsar's literis, ipsius voluntate facere posse, qui negat neque honestius, neque tutius mihi quidquam esse, quam ab omni contentione abesse. *Ex Cic. libr. 10. ad Attic. epist. 10.*

Cæsar mihi ignoscit per literas, quod non venerim, seseque in optimam partem id accipere dicit. Facile patior, quod scribit, secum Tullium et Servium questos esse, quia non idem sibi, quod mihi remisisset, etc. sed tamen exemplum misi ad te Cæsar's literarum. *Ex Cic. libr. 10. epist. ad Attic. epist. 3.*

Sextius apud me fuit, et Theopompus pridie: venisse a Cæsare narrabat literas: hoc scribere, sibi certum esse Romæ manere, causamque eam adscribere, quæ erat in epistola nostra, ne se absente leges suæ negligerentur, sicut esset neglecta Sumptuaria. *Ex Cic. l. 13. epist. ad Attic. epist. 7.*

Sed heus tu, celari videor a te; quomodonam, mi Frater, de nostris versibus Cæsar? Nam primum librum se legisse scripsit ad me ante: et prima sic, ut neget se ne Græca quidem meliora legisse. Reliqua ad quemdam locum *ἑδουστέρη*, hoc enim utitur verbo, etc. *Ex Cic. l. 2. epist. ad Quinctum Fratrem epist. 15.*

Ex Britannia Cæsar ad me Kal. Septembr. dedit literas, quas ego accepi ad iv. Kal. Octobr. satis commodas de Britannicis rebus: quibus ne admirer, quod a te nullas acceperim, scribit se sine te fuisse, cum ad mare accesserit, etc. *Ex Cic. libr. 3. epist. ad Quinctum Fratrem epist. 1.*

Cum hanc jam epistolam complicarem, tabellarii a vobis venerunt ad xi. Kal. Septembr. vicesimo die. O, me sollicitum! quantum ego dolui in Cæsar's suavissimis literis. Sed quo erant suaviores, eo majorem dolorem illius ille casus afferebat. *Ex Cic. l. 3. epist. ad Quinctum Fratrem epist. 1.*